

SBORNÍK

referátů ze 4. mezinárodní konference na téma:

CESTOVNÍ RUCH, REGIONÁLNÍ ROZVOJ A ŠKOLSTVÍ

1. část

PROCEEDINGS

of the 4th International Conference

TRAVEL TRADE, REGIONAL DEVELOPMENT AND EDUCATION

Part 1

Tábor 25. a 26. března 1999

S b o r n í k
referátů ze 4. mezinárodní konference

1.část

P r o c e e d i n g s
of the 4th International Conference

Part 1

**„CESTOVNÍ RUCH, REGIONÁLNÍ
ROZVOJ A ŠKOLSTVÍ“**

**„TRAVEL TRADE, REGIONAL
DEVELOPMENT AND EDUCATION“**

Jihočeská universita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta
katedra ekonomiky a techniky cestovního ruchu v Táboře

University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Agriculture
Department of Service Industries and Tourism in Tábor

Universitní cesta s.r.o.
The University Journey l.t.d.

Městský úřad Tábor
Civic Centre of Tábor

Okresní úřad v Táboře
Regional Council of Tábor

Raiffeisenverband Oberösterreich Linz

Tábor 25. a 26. března 1999

Editoři sborníku:

Editors of proceedings:

Ing. Milan Hasman

RNDr. Jan Říha

Ing. Eduard Šittler

Autoři příspěvků zodpovídají za obsahovou a formální úpravu sdělení.

The authors are responsible for scientific and formal corrections.

ISBN 80-7040-336-5

OBSAH

Název příspěvku - autor

str.

Úvodní slovo	1
Ing. Milan Hasman	
Cestovní ruch v ČR po roce 1989 a perspektivy jeho dalšího rozvoje	2
Mgr. Jiří Šíp	
Cestovní ruch a sladění s normami Evropské unie	9
Franz Traunmüller – Mgr. Ivana Tlustá	
Tourismus und Harmonisierung zur Europäischen Union	12
Franz Traunmüller	
EUROCITIES a EU-PRONET: cestovní ruch, zelená města a financování	15
Dr. Petr Pechan	
Faktory vedoucí k trvalému úspěchu regionálního rozvoje cestovního ruchu na příkladu lázeňského regionu Innviertel	18
Mag. Roland Muraier – Mgr. Ivana Nováková	
Ergolgsfaktoren für nachhaltige touristische Regionalentwicklung anhand der Kur&Thermenregion Innviertel	20
Mag. Roland Muraier	
Effizientes Stadt- und Citymarketing	22
Dipl. Ing. Kirsten Berg	
Regionální struktura EU	24
Doc. Ing. Radim Roudný, CSc.	
Porovnání konkurenceschopnosti českých obchodních firem s obchodními firmami v rámci EU	32
Ing. Iveta Pouzarová	
Pomoc EU regionálnímu rozvoji	44
Ing. Josef Zilvar, CSc.	
Konkurenceschopnost podniků České republiky v procesu přiblížování EU	47
Ing. Darja Holátová	
Evropská bezpečnost a bývalá Jugoslávie	53
Mgr. Miloš Fňukal	
Možnosti regionálního rozvoje příhraničního regionu	60
PaedDr. Jaroslav Dokoupil	
Program rozvoje města Kroměříže	69
Doc. Ing. arch. PhDr. Karel Schmeidler, CSc.	
Regionální politika a její uplatňování v rámci jihovýchodní Moravy	81
Ing. Jitka Kloudová	
Konvergenční kritéria a rozpočtový deficit ČR	86
Ing. Ivana Leitmanová – Ing. Ludmila Opekarová	
Oficiální informační systém regionu Český Krumlov	92
Mgr. Zdena Flašková – Mgr. Lubor Mrázek	

Vybavenost venkovských sídel technickou infrastrukturou – významný faktor stability venkovských sídel RNDr. Jan Kubeš, CSc. – Pavel Samec	99
Vývoj počtu obyvatel ve venkovských sídlech okresu Písek a Tábor z pohledu historie Ing. Marie Krupková	106
Obraz pravého břehu Lípna v územním plánu a v představách místní populace (konfrontace vize a reality) PhDr. Drahomíra Kušová – Ing. Jan Těšitel, CSc. – Ing. Michael Bartoš, CSc.	113
Vliv regionálních rozdílů struktur obyvatel na rozvojové šance – na příkladu Severočeského kraje RNDR. Miloslav Šašek, CSc.	120
Ekonomické prostředí a jeho vliv na rozvoj regionální politiky Ing. Zuzana Dohnalová	131
Cestovní ruch jako alternativa regionálního rozvoje venkova, monitoring a strategické plánování na příkladu obce Kovářov Mgr. Jiří Šíp	135
Marketingový mix obce Ing. Lidmila Janečková	142
Metoda Klasifikace okresů ČR z hlediska ubytovacích možností RNDr. Petr Kratochvíl, CSc. – Mgr. Jiří Šíp	149
Regionální maloobchodní obslužné systémy Mgr. Zdeněk Szczyrba	155
Závěry jednání 1. sekce „Regionální rozvoj“	162

Název :	SBORNÍK referátů ze 4. mezinárodní konference na téma Cestovní ruch, regionální rozvoj a školství Část 1
Editoři sborníku:	Ing. Milan Hasman, RNDr. Jan Říha Ing. Eduard Šittler
Vydavatel:	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích Zemědělská fakulta
Nakladatel :	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích Zemědělská fakulta
Vydání :	1. vydání, 1999
Počet stran :	162
AA :	10,13
Náklad :	200 výtisků
Tisk :	DTP Č. Budějovice

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou v redakci nakladatelství.

Za věcnou a jazykovou správnost díla odpovídají autoři.

ISBN 80-7040-336-5

EVROPSKÁ BEZPEČNOST A BÝVALÁ JUGOSLÁVIE

Mgr. Miloš Fňukal

Přírodovědecká fakulta UP Olomouc
katedra geografie

1. Úvod

Geografický prostor bývalé Jugoslávie představuje mimořádně složitý regionálně diferencovaný, civilizačně, etnický i demograficky heterogenní územní systém, který byl formován antagonistickými historicko-geografickými, antropogeografickými a politickogeografickými vlivy.¹

Už v roce 395, když se rozdělila Římská říše na východní a západní část, vedla jejich děličí čára právě tímto územím, podobně bylo v 9. století rozděleno mezi jejich následníky: římsko-německou říši, zprostředkovávající západní vlivy, a byzantskou říši, reprezentující v kulturním i politickém smyslu Východ, jejichž politicko-mocenské a církevní zájmy se zde střetávaly v široké kontaktní zóně. Jasným vyjádřením protikladnosti obou říší byl zápas o „zprostředkování“ christianizace² pohanského obyvatelstva slovanského a ugrofinského původu. Do Uher a Chorvatska proniká křesťanství ze západu, předchůdcům dnešních Rumunů, Bulharů a Srbů je zprostředkováno Konstantinopolí, čímž byl položen základ výrazných rozdílů v kultuře ale i státní organizaci³ těchto etnik. Od 14. století se připojil v souvislosti s tureckou expanzí ke katolicismu a pravoslaví i islámský prvek, který dále rozdělil už tak kulturně značně fragmentovaný prostor.

Z hlediska všech velkých evropských říší (římská, římsko-německá, habsburská, byzantská, osmanská) mělo území bývalé SFRJ pouze okrajovou polohu a bylo pro ně často místem vzájemných konfliktů. Hoffman⁴ uvádí, že se jedná o oblast z vnějšíku snadno přístupnou, umožňující velké přesuny lidí i myšlenek ze sousedních center moci do periferních regionů a z nich pak říčními údolím do centra oblasti, zároveň se ale jedná o území, které je většinou tvořeno nerovným a různorodým reliéfem, který vytváří velkou vnitřní fragmentaci, podněcuje partikularismus a izolacionismus a je překážkou pro inovace. Voje⁵ uvádí, že roviny a nížiny na okrajích jugoslávského prostoru dávaly dobré podmínky pro vznik státních útvarů, které ale nebyly tak mocné, aby si dokázaly trvale podmanit i horské vnitrozemí. Tam zasahovala jejich moc okrajově, nikdy nebyla pevná, ne ale natolik slabá, aby neohrožovala všechny státní útvary mající své centrum v Dinarském pohoří. Přestože existuje na území bývalé SFRJ několik jader politicko-teritoriální organizace s dlouhou historickou tradicí, prakticky v oblasti nevznikaly žádné expanzivní státní útvary ohrožující své okolí⁶. Na území bývalé Jugoslávie se v důsledku různých vlivů v průběhu 19. a 20. století konstituovalo 6 svébytných slovanských národů⁷, jejichž hledání vlastní bezpečnosti v Evropě budeme dále podrobněji sledovat.

2. Období do vzniku Jugoslávie

Ještě na počátku 19. století byly jihoslovanské národy rozděleny mezi dva státy – Rakousko a

¹ Radovanović, Milovan (1989): Geografski prostor i društveno-istorijski proces. In: Jugoslovenski geoprostor. Centar za marksizam univerziteta, Beograd, str. 11

² Už před definitivním potvrzením schizmatu v roce 1054

³ formováno zejména rozdílným vztahem církve a státu na západě (s jistou mírou nepřesnosti jej lze označit za vyvážený, církve si udržuje univerzální charakter a ztrácí význam (sebe)identifikačního znaku v období národní emancipace) a na východě (s charakteristickým širokým propojením státních a církevních struktur, podřízením církve politické moci a jejím „národním charakterem“)

⁴ Hoffman, George W. (1977): The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia. A Historical Geographic Interpretation. In: Historical Geography of the Balkans, Academic press, London – New York – San Francisco, str. 437 – 499.

⁵ Voje, Ignacij (1994): Nemirni Balkan. Zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja. DZS, Ljubljana, 296 s

⁶ výjimky (např. Srbsko za Štěpána VI. Dušana) byly vždy krátkodobé

⁷ nechceme se rozhodně pouštět do kritického zhodnocení etnogeneze, pro účely této práce budeme považovat za etnika obývající prostor bývalé Jugoslávie Slovince, Chorvaty, Srby, Černoherce, Makedonce a Bosňáky/Muslimy

Osmanskou říši, pro druhou polovinu 19. století a počátek 20. století byl charakteristický postupný rozklad tureckého státu, způsobený hlavně procesem národní emancipace Jižních Slovanů⁸, provázený formováním nových národních států i klasickým bojem velmocí o získání vlivu na nové státní útvary, čímž se stal Balkánský poloostrov jednou z nejnestabilnějších oblastí v Evropě. Berlínský kongres (1878), který ukončil první etapu rozpadu osmanské říše (mj. poskytl nezávislost Srbsku a Černé Hoře), svým kompromisním řešením situace na Balkáně neuspokojil žádnou z dotčených stran - ani velmocí, ani územní aspirace nových států. Weithmann⁹ charakterizuje situaci vzniklou po kongresu jako „soustavu nárazníkových pásem, satelitních a vazalských států /.../ masu, která je vždy k dispozici pro manévrování v rámci teritoriálního vyrovnávání velmocenských zájmů“, přičemž žádný z balkánských států nebyl ve skutečnosti ani ekonomicky, ani politicky nezávislý. Tato situace se odrážela ve vzájemné nedůvěře mezi jednotlivými etniky i neústupností vlád při vzájemných jednáních a prakticky znemožňovala řešení starých i nově se rodících etnických, územních a politických sporů.

Právě v tomto období definovaly jednotlivé evropské velmocí svoji „balkánskou politiku“, s jistou mírou generalizace můžeme shrnout jejich tehdejší cíle takto¹⁰:

- **Německo** se snažilo ekonomicky i politicky podřídit Turecko, využít jeho zdrojů surovin pro svůj průmysl a zároveň jeho prostřednictvím zabránit dalšímu pronikání Ruska na jih, podporovalo rakouskou expanzi na Balkán (který chápalo hlavně jako dopravní spojnici s Tureckem).
- **Rakousko** bylo na balkánské otázce zainteresováno na rozdíl od Německa i územně. Balkán byl pro Rakousko jediný směr, ve kterém mělo možnost teritoriální expanze, už proto, že ekonomická marginalnost mu zabraňovala vytvoření vlastní koloniální soustavy. Hlavní zájem mělo Rakousko o přístup k Egejskému moři (zejména železnice Vídeň-Budapešť-Soluň), protože celé jeho jadranské pobřeží mohlo být uzavřeno v případě, že by Itálie ovládla Albánii.¹¹ Konkrétním projevem těchto snah byla politika směřující k politickému ovládnutí malých balkánských zemí, zejména Srbska.
- **Itálie** měla hlavní zájem na ovládnutí východního Středomoří, z Balkánu byla mimořádně zainteresována na Albánii a Černé Hoře, které by jí umožnily kontrolu Jadranu. požadavky na Dalmácii (hlavně ostrovy) a Istrii byly mírněny vzhledem k oficiálnímu společenství s Rakouskem (od r. 1882, kdy se Itálie připojila k Trojspolku).
- **Británie a Francie** měly na Balkáně hlavně hospodářské zájmy (vývoz kapitálu, suroviny), pronikat se snažily zejména do nových států. Vzhledem k tomu se snažily uchovat dosavadní poměry, protože pouze politická stabilita zaručovala ekonomický rozvoj. Tento postoj změnily až v roce 1912 po vytvoření Balkánského spolku, kdy podpořily jeho akce proti Turecku – spíš než z nadšení pro oslabení Turecka kvůli udržení svých pozic v národních státech.
- **Rusko** nemělo vzhledem k možnostem své ekonomiky na Balkáně vlastní hospodářské zájmy, pro jeho hospodářství (vývoz ukrajinské pšenice a nafty z Kavkazu) ale mělo mimořádný význam dosažení volné cesty na Středozemní moře přes úžiny (zde se snažilo Rusko buď je přímo získat, nebo alespoň nepřipustit, aby připadly nepřátelské velmocí) případně zprostředkovaně přes pás spojeneckých slovanských států, jejichž územní expanzi podporovalo.

Zároveň „velmocí střežly velmi pilně sebe vespolek a přitom domácích států balkánských“ a jejich vzájemná řevnivost udržovala tureckou moc na poloostrově při životě, jak přílehavě hodnotil v roce 1913 situaci J. V. Daneš.¹² Jednotlivé balkánské národy nebyly dlouhodobě schopny vzájemné kooperace a při prosazování svých teritoriálních nároků i při ochraně své suverenity se většinou spoléhaly na pomoc některé velmocí (Srbové byli až do r. 1903 jednostranně orientováni na Rakousko, poté na Rusko, Černohorci také na Rusko apod.), teprve v roce 1912 se dokázaly dohodnout na společném postupu proti Turecku. První balkánská válka ukončila období teritoriálního šíření nových balkánských států na úkor Turecka, které ztratilo většinu svého evropského území, a postavila je před jen obtížně proveditelný úkol shodnout se na vzájemných hranicích, zejména na osudu v té době ještě národnostně indiferentní Makedonie. Dohody bylo dosaženo až pod nátlakem

⁸ Weithmann, Michael W. (1996): Balkán: 2000 let mezi východem a západem. Vyšehrad, Praha, str. 7

⁹ tamtéž, str. 229

¹⁰ Skoko, Savo (1968): Drugi balkanski rat 1913. Knjiga prva. Uzroci i pripreme rata. Vojnoistorijski institut. Beograd, 444 s.

¹¹ tamtéž, str. 18

¹² Daneš, J. V. (1913): Balkán po válce roku 1913. Za vzděláním sv. 2., Josef R. Vilímek, Praha, str. 3

velmoci po druhé balkánské válce, kterou vedly vítězné státy proti Bulharsku, svému spojenci z 1. balkánské války.

Balkánské války zvýšily prestiž Srbska a Černé Hory mezi ostatními jižními Slovany a silně povzbudily národnostní hnutí v Rakousku-Uhersku, jehož mezinárodní postavení bylo válkami oslabeno. Vídeň se snažila útokem na Srbsko v následujícím roce řešit jednostranně jihoslovanskou otázkou, protože dospěla k přesvědčení, že „nezávislost Srbska představuje pro monarchii vážné a trvale nebezpečí a dokonce ohrožuje její další existenci“¹³.

28. července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku. Tento konflikt přerostl v celoevropskou a později celosvětovou válku dvou bloků evropských velmocí – Dohody (původně Rusko, Británie a Francie) a Ústředních mocností (Německo a Rakousko-Uhersko). K Dohodě se přidala Černá Hora a po určitém váhání i Rumunsko, Řecko a Itálie, naopak Bulharsko se připojilo k Ústředním mocnostem.

3. První Jugoslávie

Vítězství Dohody v roce 1918 znamenalo naprostou přestavbu vztahů v Evropě i mezi jednotlivými národy jihoslovanského prostoru: v posledních měsících války bylo dohodnuto spojení Srbska, Černé Hory a jihoslovanských oblastí R-U do nového státu – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (od r. 1929 Jugoslávie). Do Jugoslávie vstupovaly jednotlivé národy z různých příčin a s rozdílnými očekáváním, často vzájemně protichůdnými¹⁴: Srbové, jedni z vítězů 1. světové války, sebevědomý a hrdý národ, měli ke státu vztah veskrze pozitivní (měli zkušenost, že stát je schopen hájit jejich zájmy a bránit je před nepřáteli), nová území považovali za „osvobozená“ a očekávali, že to budou Chorvaté a Slovinci respektovat a budou za to vděční a že převezmou i jejich instituce a politickou kulturu, Chorvaté ve válce bojovali za cizí zájmy a na nesprávné straně, byli hrdí na svoji kulturnost a civilizační přínos, měli hlubokou nedůvěru k cizí vládě a k politické moci jako takové (jak Vídeň tak Budapešť je v době Rakouska-Uherska zneužívala a nepovažovala je za rovnocenné partnery). Do Jugoslávie je více než ideje přivedla pragmatická potřeba a svoji příslušnost k tomuto státu proto nepovažovali za bezpodmínečnou, Slovinci, malá, vzdělaná komunita trpící pocitem ohrožení své existence¹⁵ měla vztah ke státu pozitivnější než Chorvaté (státní moc v Předlitavsku fungovala celkem efektivně, navíc se slovinští politici naučili už za Rakouska manévrovat v koaliciích), do Jugoslávie je přivedl také pragmatismus (ochrana před italskou rozpínavostí a před germanizací), díky jazykové bariéře se v ní necítili ohrožení a dokonce jim přinášela výhody,¹⁶ pro Černošorce, skupinu s primitivní politickou tradicí a s četnými kmenovými prvky, sebevědomé a mimořádně hrdé na své válečné tradice, měl stát (na rozdíl od armády) poměrně malou autoritu, protože jejich zkušenost se státní mocí byla jen povrchní. Jejich přistoupení ke společnému státu bylo dobrovolné a nebylo podníceno zahraničními politickými okolnostmi (dokonce bylo popřením vlastní státní tradice).

Od počátku se musel nový stát řešit dva existenční problémy: ve vnitřní politice se musel vypořádávat se skutečností, že vznikl spojením území s naprosto rozdílnými správními systémy, kulturními tradicemi a hospodářskou úrovní¹⁷, v zahraniční politice musel zabezpečit státní nezávislost

¹³ VLČEK, Eduard (1993): Moderní dějiny státu a práva, II. díl (Státy východní Evropy). Masarykova univerzita, Brno, str. 22

¹⁴ většinou podle Ladislava Hladkého (Šesták, Miroslav a kol. (1998): Dějiny jihoslovanských zemí. Lidové noviny, Praha, 756 s., Hladký, Ladislav (1993): Jugoslávská krize a její historické souvislosti. H&H Jinočany, 64 s., Hladký, Ladislav (1995): Bosna a Hercegovina v období před vznikem občanské války. Slovanský přehled, LXXXI, 3, str. 249 – 268.), doplněno a upraveno, uvádíme pouze národy, které se staly součástí společného státu z vlastní vůle

¹⁵ v Rakousku měli Slovinci nejnižší přirozený přírůstek, mimo Kraňsko rychle postupovala germanizace

¹⁶ Srbové nemohli kvůli jazyku pronikat do úřadů ve Slovincu, zatímco Chorvaté a Srbové prakticky neměli možnost naučit se některý jiný jihoslovanský jazyk

¹⁷ zatímco Slovinci, Srbsko, Černou Horu a Makedonii můžeme považovat za kulturně homogenní (v prvním případě západní, ve zbývajících východní), zařazení Chorvatska a Bosny a Hercegoviny není jednoznačně možné - právě jimi prochází ona civilizační hranice, jako celek je ale zřejmě můžeme v prvním případě

země. První problém byl řešen administrativně: státní doktrínou se stalo integrální jihoslovanství, tj. představa, že Srbové, Chorvati a Slovinci tvoří tři kmeny jugoslávského národa (Makedonci, Černohorci a muslimové byli přiřítáni k Srbům), Jugoslávie pak je národním státem tohoto národa.¹⁸

Primárním cílem zahraniční politiky předválečné Jugoslávie bylo, podobně jako u všech ostatních států versailleské Evropy rozdělené na vítězné (územně rozšířené) a poražené (územně redukované) země, zajištění země proti revanšismu sousedních států. Jugoslávský král viděl hlavní bezpečnostní záruku ve spojení s Francouzi¹⁹, což plně odpovídalo francouzské snaze o vybudování „sanitárního kordonu“ ve východní Evropě (spojenecká smlouva z 11. 11. 1927). Měřílnou součástí francouzského bezpečnostního systému se stala Malá dohoda²⁰, která vznikla na základě série mezinárodních smluv Československa, Jugoslávie a Rumunska uzavřených v letech 1920 - 1921 původně proti maďarskému revizionismu resp. proti restauraci habsburské dynastie. Pevnější organizační strukturu dostala až v roce 1933. V únoru 1934 se stává Jugoslávie spolu s Rumunskem, Řeckem a Tureckem členem dalšího vojensko-politického bloku - Balkánské dohody. Účastníci se zavázali k vzájemné pomoci v případě napadení některého z členských států a garantovali si hranice²¹, všeobecně byla Balkánská dohoda vnímána jako protibulharská.

Obě dohody chránily Jugoslávii před nároky menších sousedů nespokojených s versailleskými hranicemi, neposkytovaly jí ale žádné bezpečnostní garance proti Itálii, která, zejména poté, co se v Římě dostali k moci fašisté, podporovala různá opozičních a separatistická protijugoslávská hnutí, snažila se zemi destabilizovat a dosáhnout revize versailleských hranic, v letech 1926 a 1927 navíc uzavřela portijugoslávská spojení s Maďarskem a Albánií, v roce 1934 v reakci na Balkánskou dohodu i s Rakouskem.

Vztah k Maďarsku, které se také nechtělo smířit s trianonskými hranicemi, byl podobně nepřátelský, vztahy s Bulharskem, přes epizodické snahy o urovnání, byly také poměrně chladné. Hlavní příčinou byl makedonský problém, zejména bulharská podpora VMRO.

V Albánii se snažil Bělehrad v prvních poválečných letech nastolit projugoslávský režim, dokonce v roce 1924 poskytl přímou vojenskou pomoc povstání budoucího prezidenta (a pozdějšího krále) Ahmeda Zogu, nedokázal ale zabránit jeho pozdějšímu příklonu ke spolupráci s Itálií. Tím se ale Jugoslávie dostala do téměř úplného obklíčení nepřátelsky naladěnými státy²² – na jedné straně Itálie s jejími spojenci, na druhé Bulharsko.

Jisté změny zahraniční politiky Jugoslávie proběhly v druhé polovině 30. let: Stojadinovičova vláda postupně měnila zahraničněpolitickou orientaci z Francie na Německo, což umožnilo v roce 1937 částečně urovnat vztahy se dvěma nejproblematičtějšími sousedy – Itálií a Bulharskem, zároveň však vedlo k oslabení Malé dohody a praktickému zániku Balkánské dohody.²³

Na počátku 2. světové války, která znamenala naprostý krach versailleského bezpečnostního systému, deklarovala Jugoslávie svoji neutralitu v konfliktu a po střízlivém zvážení situace přistoupila k Ose aniž by se zavázalo k vojenské spolupráci.²⁴ Přestože tento pakt neměl v té době protiruský charakter, vnímala krok své vlády srbská veřejnost naprosto negativně. Za velmi napjaté situace byl v Bělehradě proveden 27. 3. 1941 státní převrat, který odstranil dosavadní k Německu vstřícnou vládu. Po této události se německé vedení rychle rozhodlo zajistit si své zájmy v Jugoslávii vojensky: v průběhu dubna 1941 obsadilo její území spolu s vojsky Itálie, Bulharska a Maďarska. Postupně byly anektovány okrajové části území, na zbylých bylo zformováno několik státních útvarů pod okupačním

považovat za západní, v druhém za východní zemi. V bývalé Jugoslávii jako celku byl dominantní vliv srbské kultury i politické tradice. Klemenčić, Mladen (1993): Croatia – Past and Present. Location, Position, Territory, Borders, Regions. Acta Geographica Croatica, 28, str. 24 - 25

¹⁸ tato fikce byla určena hlavně do zahraničí – v architektuře versailleské Evropy by se jen obtížně uplatňoval požadavek na vytvoření mnohonárodnostního státu (ostatně Češi a Slováci zvolili podobný postup).

¹⁹ na rozdíl od nich se ale bránil jakýmkoliv dohodám se SSSR, ke kterému byl mimořádně kritický (panovnická rodina byla totiž spřízněna s Romanovci)

²⁰ přestože původně vznikla proti vůli Francie

²¹ právě tento závazek odradil od účasti Bulharsko

²² takto hodnotil dobovou situaci Jugoslávie Vokáč, Lev (1936): Albanie v mezinárodní politice s hlediska geopolitického. Sborník čs. Společnosti zeměpisné, 42, str. 137 - 143, str. 137 - 138

²³ Bělehrad ani jeden z paktů nevytvrděl a nadále usiloval o korektní vztahy s jejich účastníky

²⁴ Itálie a Německo souhlasily s tím, že přes jugoslávské území nebudou přesouvat svá vojska, že jim nebude Jugoslávie poskytovat vojenskou pomoc, ale přesto jí bude po porážce Řecka postoupena Soluň (Šesták, Miroslav a kol. (1998), cit. dílo, str. 441)

režimem, celé území bylo de facto rozděleno na 2 mocenské zóny: JZ italskou a SV německou (přičítáme-li německé spojení do jeho zóny).

V průběhu války získalo v zemi silné pozice komunisty řízené partyzánské hnutí, kterému se podařilo postupně ovládnout domácí odboj a dosáhnout uznání ze strany spojenců protihitlerovské koalice. Stát, který postupně vytvářeli na osvobozených územích, měl zcela jiný charakter, než předválečná Jugoslávie: byl vybudován na federativních základech a přes svůj totalitní charakter poměrně úspěšně tlumil celá desetiletí národnostní tenze.

4. Druhá Jugoslávie

Pro mocenské poměry v poválečné Evropě je charakteristické výrazné dělení kontinentu na Východ a Západ s rozdílnými společensko-politickými systémy.

Do roku 1948 Jugoslávie tento systém respektovala a vystupovala jako věrný satelit SSSR a její mezinárodní politika přesně kopírovala sovětské kroky.²⁵ V rámci východního bloku se snažila kolem sebe seskupit ostatní lidové demokratické státy a hrát mezi nimi úlohu, kterou Pelikán²⁶ nazývá roli „staršího bratra“: v dlouhodobější perspektivě počítal Tito s připojením Albánie a Bulharska jako 7. a 8. republiky. Teoreticky byla myšlenka Balkánské federace posuzována už v průběhu války, k praktickým krokům ale došlo pouze v případě Albánie (celní unie a volný pohyb obyvatelstva v roce 1947). SSSR hleděl na tyto snahy s podezíravostí, obával se, že v Balkánské federaci by obtížněji uplatňoval svůj vliv.²⁷

V průběhu roku 1948, kdy se Jugoslávie vzepřela Stalinově snaze o plné ovládnutí poměrů v zemi a byla za to vyobcována z východního bloku, se mezinárodní postavení Jugoslávie zásadně změnilo. Tito byl nucen přes ideologické rozdíly normalizovat styky se západními státy. Ty se sice s komunistickým režimem v Jugoslávii neztotožňovaly, byly mu ale ochotny ze strategických či geopolitických příčin pomáhat: jednak tím byla zúžena sovětská mocenská sféra a také se tím narušila dosavadní kompaktnost východního bloku. V roce 1954 dokonce vytvořila Jugoslávie spolu s Tureckem a Řeckem Balkánský pakt, který byl jakousi formou nepřímého členství Jugoslávie v NATO.

Po Stalinově smrti (1953) a po odstranění příznivců radikálních reforem v Jugoslávii (1954) se začala FLRJ opět sblížovat se SSSR a Balkánský pakt se stal bezpředmětným, dokonce se oživila i myšlenka Balkánské federace.²⁸ Koketování s návratem do sovětské mocenské sféry skončilo v roce 1958, kdy začala Jugoslávie uplatňovat svou známou „houpačkovou“ politiku těžící z rozporů mezi USA a SSSR a snažící se kolem sebe seskupovat rozvojové země jako jakousi „třetí sílu“ (v roce 1961 založené Hnutí nezúčastněných).

Exkluzivní postavení států stojících mezi bloky přinášelo Jugoslávii značné výhody až do konce 80. let: obě části rozdělené Evropy se snažily o zachování politické rovnováhy a byly ochotny investovat do stability „neutrální“ Jugoslávie.²⁹ S postupným rozpadem bipolárního světa pozbyla Jugoslávie pro hroutící se SSSR i pro Západ své geostrategické kouzlo a ocitla se v jakémsi mocenském vakuu. Chorvati a Slovinci zcela pragmaticky ztratili o společný stát, který už nepotřebovali pro svoji ochranu před rozpínavými sousedy a který už nebyl schopen garantovat jejich ekonomickou prosperitu, zájem. Jejich nekompromisně prosazovaná secese, provedená i za cenu rozpoutání sebezníčající občanské války, podnítila k odchodu z Jugoslávie i Bosňáky a Makedonce obávající se srbské hegemonie ve zbytkovém státě.

²⁵ s výjimkou prosazování svých územních požadavků, ve kterých byla (logicky) ke kompromisům méně ochotná než globálněji uvažující SSSR

²⁶ Pelikán, Jan – Tejchman, Miroslav (1996): Dějiny Jugoslávie (1918 – 1991). Univerzita Karlova, Praha, str. 38

²⁷ přesto Stalin v únoru 1948 z nejasných příčin (zřejmě chtěl ochromit KS Jugoslávie svými spojenci z Bulharska) navrhl urychlené spojení Bulharska a Jugoslávie do jednoho státu, jugoslávské vedení to ale z ekonomických důvodů odmítlo a vyslovilo se pro pomalejší postup

²⁸ podle Pelikán - Tejchman (1996), cit. dílo str. 58 chtěl Tito polycentrizovat východní blok a dosáhnout vůdcovství mezi balkánskými socialistickými zeměmi

²⁹ Pavić, Radovan (1989): Osnove političko-geografskog položaja Jugoslavije poslije II svjetskog rata (izabrani primjeri). In: Jugoslovenski geoprostor. Centar za marksizam univerziteta, Beograd, str. 17 - 27

5. Jihoslovanské státy po rozpadu Jugoslávie

Jugoslávská krize se okamžitě po vypuknutí stala předmětem zájmu světových politiků, mezinárodní společenství se snažilo stát arbitrem v těchto sporech, přičemž některé země jsou podezřívány z toho, že jejich hlavní motivací byla snaha nahradit poměrně silné a v zahraničněpolitické orientaci v posledních 40 letech zcela samostatné Jugoslávie malými a snadno ovladatelnými republikami.³⁰ Nelze vyloučit ani snahu některých zemí proniknout svým vlivem do oblasti (resp. jej obnovit), což se projevilo preferováním té či oné republiky nebo národnostní skupiny. Foucher³¹ píše dokonce o „cold-war diplomacy or, better said, XIX century style rivalry for areas of influence“. Podle něj svědčí průběh událostí o mimořádném zájmu Ruska na úcasti při přerozdělování JV Evropy (zejména o Bulharsko a Srbsko) a předvídá obnovení staré kulturní hranice mezi pravoslavným a katolicismem. Z podobných úmyslů bývá vzhledem ke své politice v počátečním období krize podezříváno i Německo („zájmovou oblastí“ by bylo Slovinsko a Chorvatsko) a USA (Bosna a Hercegovina). Mladen Klemenčić³² uvádí, že prostor bývalé Jugoslávie je i v průběhu 90. let „ekonomicky zajímavý“ vedle Německa i pro Francii a Británii, za hlavní motivaci ruské politiky označuje vojenské aspekty konfliktu - kontrola černomořského pobřeží by byla pro Rusy vitálním logistickým zájemem pro jeho válečné námořnictvo, strategicky cennějším než černomořské základny (navíc kontrola pravoslavných zemí JV Evropy by kompenzovala ztrátu „zájmové oblasti“ Varšavské smlouvy). Topalović³³ uvádí, že průběh rozdělení Jugoslávie ukázal jisté oživení tradičních rivalit mezi britsko-francouzskými a německými zájmy na Balkáně, základem těchto rozdílů už nejsou „geostrategické zájmy“, ale „geoekonomické zájmy“ a vyslovuje obavy, že soupeření o ekonomickou dominanci ve východní Evropě může narušit dosavadní jednotu Západu.

Každý z následnických států se snaží nalézt zahraničněpolitické záruky své nezávislosti, mnohdy ale se značnými obtížemi. Slovinsko se relativně úspěšně uchází o zapojení do hlavních evropských bezpečnostních i hospodářských institucí (zejména do NATO a EU) a v podstatě se mu již podařilo vyčlenit z „jugoslávského“ regionu,³⁴ postavení ostatních postjugoslávských republik je však značně složitější. Pozici Makedonie značně komplikují spory se sousedy - zejména s Bulharskem a s Řeckem (to dokonce dlouhou dobu blokovalo uznání její nezávislosti a požadovalo změnu názvu s tím, že „označení Makedonie patří k řeckému kulturnímu dědictví“), Chorvatsko ztrácí podporu kvůli nedemokratickým praktikám současného vedení, zbytková Jugoslávie má ne zcela oprávněně stigma jediného viníka krvavého rozpadu SFRJ a je v dlouhodobé politické izolaci a Bosna a Hercegovina je uměle udržována jako celistvý stát za cenu faktického protektorátu. Všechny posjugoslávské země vyšly z bouřlivého rozpadu oslabeny, výrazně poklesla jejich mezinárodní prestiž a obrovskou zátěží pro všechny zůstávají jejich vzájemné spory a z toho vyplývající fakt, že jejich schopnost ovlivňovat dění ve světě je podstatně nižší než měla Titova SFRJ.

6. Závěry

Území bývalé Jugoslávie, zejména ve své dinárské části, je geopolitickou periferií Evropy. Má sice dobré podmínky pro obranu, což velmi komplikuje jakékoliv snahy o jeho ovládnutí, samo o sobě však nemá ani biologický, ani intelektuální potenciál k expanzi. Území je etnický, kulturně i nábožensky fragmentováno, vzájemné antagonismy se ale až na výjimky vybíjejí v oblasti uzavřené hranicemi bývalé Jugoslávie. Přestože státy této oblasti nepředstavují pro zbytek Evropy vojenské nebezpečí, jsou jejich vzájemné spory i způsob řešení, který zvolily v 90. letech, značným bezpečnostním rizikem.

³⁰ TEJCHMAN, Miroslav (1995): Mezinárodní společenství a jugoslávská krize, I: 1991/2. Slovanský přehled, Praha, 81, 4, str. 317

³¹ FOUCHER, Michel (1994): Croatia, a new geography of the European continent. IN: Croatia – A new european state, Zagreb, str. 35

³² Atlas Evropy (1997). Školska knjiga, Zagreb, str. 263 a následující

³³ Topalović, Duško (1996): Croatia and Central Europe – the geopolitical relationship. In: GeoJournal 38: 399-405.

³⁴ Šesták a kol. (1998), cit. dílo, str. 591

Shrnutí

Příspěvek se snaží zmapovat, jakým způsobem a jakými spojeneckými svazky si v minulosti snažily zabezpečit jednotlivé jihoslovanské národy svoji svébytnost a jakou úlohu hrály v bezpečnostním systému Evropy. V historické retrospektivě podává přehled hlavních mocenských proměn prostoru bývalé SFRJ od berlinského kongresu v roce 1878 do současnosti. Členění je chronologické - období do vzniku Jugoslávie (bylo charakteristické tím, že se jednotlivé jihoslovanské národy při prosazování svých teritoriálních nároků i při ochraně své suverenity spoléhaly na pomoc některé velmoci), období první Jugoslávie (první sjednocení jihoslovanských národů, hledání místa v bezpečnostním systému versailleské Evropy), druhá Jugoslávie (výhody nezúčastněnosti v blokově rozdělené Evropě, pro Jugoslávii tragické důsledky zhroutilí jaltského systému) a současné obtížné hledání bezpečnostních záruk.